

برج ها

برج به بنای بلند و مدور و یا چند ضلعی گفته می شود که بیشتر به منظور دیده بانی و دفاع مورد استفاده قرار می گرفت. اغلب این بناها به صورت مجزا در نزدیکی دیوار شهرها، قلعه ها و یا کاروانسراها به شکل حصاری استوانه ای احداث می شدند و یا متصل به دیوارها و استحکامات قلعه ها ساخته می شدند. البته علاوه بر این که برخی از کبوترخانه ها و مقبره ها برج نامیده می شدند تعدادی از بناهایی که میل نامید می شدند و به منظور روشن کردن آتش در بالای این میل ها و راهنمایی گمشدگان ساخته می شدند برج نام گرفتند.

اولین برج برجای مانده در ایران، برج های مستطیل شکل با دیوارهای خارجی منقش به برجستگی های نیمداره ای هستند که در ویرانه های اقامتگاه امویان وجود دارد.

تعدادی از مهم ترین برج های تاریخی ایران عبارتند از: برج سه گنبد آذربایجان غربی، برج غفاریه در مراغه، برج کهنه شهر، برج شاطر در اردبیل، برج کبوتر در تیران و کرون، برج کهن دژ در خمینی شهر، برج کردان و برج میدانک در کرج، برج حسینییه خان در بندر گناوه، برج و قلعه خورموج، برج طغرل در ری، برج های رضاخانی در بهبهان، برج پیرعلمدار و برج طغرل در دامغان، برج چهل دختر در سمنان، برج کاشانه و برج مزج در شاهرود، برج ها دوگانه خرقان در بویین زهرا، برج آجری اوشقون بابا و برج اوچ گنبد خان در بیجار، برج بهرامجرد و برج محله سلورد در بردسیر، برج خشتی استبرق در شهر بابک، برج نادری در کرمان، برج رادکان در کردکوی، برج قابوس در گنبد کاووس.

برج طغرل

برج طغرل با مساحتی حدود ۴۸ متر مربع و ارتفاعی ۲۰ متر در شرق آرامگاه ابن بابویه در شهرری در استان تهران واقع شده است. این برج با قدمتی ۷۰۰ ساله متعلق به دوران حکومت سلجوقیان می باشد که به صورت استوانه ای و متشکل از ۲۴ کنگره با اسکلتی خشتی و آجری ساخته شده است. با توجه به وجود ۲۴ کنگره موجود در برج طغرل می توان آن را یک ساعت آفتابی عظیمی دانست که تیغه های آجری و شیارهای روی آجرها در برابر نور خورشید، کار عقربه های ساعت را انجام می دهند به طوری که حتی دقیقه ها و ثانیه های روز را هم معلوم می کنند. از دیگر کاربردهای این برج در گذشته، روشن کردن آتش بر روی دیوارهای بلند برج در شب های تاریک بود. بدین ترتیب که مسافران جاده ابریشم که از خراسان به ری می آمدند در تاریکی شب در جاده نمانند. البته در روزها نیز پاسخگوی احتیاجات گاه شماری مردم بوده است. برج طغرل در سال ۱۳۰۱ هـ ق، به دستور ناصرالدین شاه قاجار و توسط وزیر وقت، امین السلطان مرمت و

بازسازی شد. در سال ۱۳۱۰ برج طغرل با شماره ۱۴۷ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تا مدت ها این برج مورد استفاده قرار نگرفت و متروک ماند تا این که در نیمه سال ۱۳۷۷ برای بار دوم مرمت آن آغاز شد و در زمستان سال ۱۳۷۹ به پایان رسید. در حال حاضر نیز بازسازی بنا برعهده شهرداری منطقه ۲۰ تهران است که حدود ۲ هکتار محوطه برای آن با هدف گسترش و ساخت فرهنگسرا، کتابخانه، موزه و رستوران در نظر گرفته شده است.

برج چهل دختر

برج چهل دختران دامغان با ارتفاعی حدود ۱۵ متر در غرب شهر دامغان و در کنار جاده دامغان به سمتان واقع شده است. عده ای تاریخ ساخت بنا را به دوران پیش از اسلام نسبت می دهند. البته با توجه به سبک معماری و تحقیقات انجام گرفته و خاک برداری های صورت گرفته در این بنا ونیز وجود دو اثر تاریخی مهم به نام های کوشمغان و زاوغان در نزدیکی آن این بحث را قوت می بخشد که به احتمال زیاد زمانی برج چهل دختران یکی از آتشکده ها و اماکن مهم و متبرکه زرتشتیان به شمار می آمد و احتمالاً برج چهل دختران همانند برج چهل دختر سمنان از خشت خام ساخته شده بود. اما در دوران حکومت سلجوقیان، در سال ۴۴۶ هجری و به دنبال فرو ریختن قسمت هایی از بنا، ابوشجاع اصفهانی دستور ساخت و بازسازی برج را داد و تقریباً برج چهل دختر به سبک برج طغرل و میل رادکان احداث گردید.

نمای ظاهری برج چهل دختر، آجری و هشت ضلعی است و ضخامت دیوار آن حدود ۵۰ تا ۶۰ سانتی متر می باشد. گنبد آن نیز مخروطی شکل است.

برج چهل دختران دامغان که در کنار امامزاده جعفر، امامزاده محمد و مقبره شاهرخ تیموری قرار گرفته، دارای نمایی آجری با کتیبه ای در سردر برج می باشد. این کتیبه به خط کوفی نوشته شده است که خواندن آن بسیار مشکل است. در وسط برج قبر ساده ای از گچ وجود دارد که صاحب آن مشخص نیست. برج چهل دختران دامغان در سال ۱۳۱۰ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید.

برج گنبد قابوس

برج گنبد قابوس یا میل گنبد، بلندترین برج تمام آجری جهان است که در سه کیلومتری شهر قدیم جرجان در استان گلستان ساخته شده است. این برج در سده چهارم هجری و در زمان حکومت آل زیار به دستور شمس المعالی قابوس بن وشمگیر احداث شد. شروع ساخت آن در سال ۳۹۷ هجری قمری و پایان آن در سال ۴۰۲ هجری قمری ذکر شده است. این بنا بر روی تپه ایی مرتفع به بلندی ۱۵ متر ساخته شد. ارتفاع بدنه برج ۳۷ متر و ارتفاع برج از پای برج تا نوک سقف تیزش حدود ۵۵ متر می باشد. ضخامت دیوار ۴ متر و ۸۰ سانتی متر و قطر داخلی نیز ۹ متر و ۶۰ سانتی متر است. عده ایی از مورخان همچون آرتور پوپ، این بنا را آرامگاه قابوس بن وشمگیر می نامند و آن را شاهکار معماری ایران با تمام شکوه و عظمتش عنوان می کنند. برای نمای بنای گنبد قابوس از آجرهای قرمز رنگ استفاده شده که در نهایت پختگی و استحکام هستند. البته

در طول قرن ها، تابش آفتاب بر آجرها، آن ها را به رنگ زرد در آورده است. پلان اصلی برج ستاره ایی ۱۰ پره می باشد. در ساخت این بنا از آجرهای معروف به آجرهای ریشه دار به ابعاد ۲۵ سانتی متری و ملات ساروج با ترکیب: آهک، ماسه بادی، گیاه لویی، خاکستر و خاک رس استفاده شده است.

برج گنبد قابوس از چهار بخش: پی و صغه بنا، سردابه، بدنه بنا و گنبد مخروطی تشکیل شده است. پی بنا از زمین سفت شروع و تا حدود ۱۵ متر با آجر و ساروج ساخته شده است. بدنه بنا هم که به شکل مدور است و دارای ۱۵ ترک همانند ستاره ۱۰ پره است. این ترک ها که با فواصل مساوی با هم قرار گرفته اند از پای بست بنا شروع و تا زیر سقف گنبدی ادامه دارد. در حال حاضر بر اثر کاوش های پیاپی کاوشگران گنج از کف سرداب که در درون پای بست وجود دارد، چیزی برجای نمانده است.

گنبد برج نیز به شکل مخروطی با ارتفاع ۱۸ متر است و در بدنه شرقی آن نیز روزنه ایی تعبیه شده که ارتفاع آن یک متر و نود سانتی متر است. در ضلع جنوبی برج یک در ورودی با عرض ۱ متر و ۵ سانتی متر و طول ۵ متر و ۵۵ سانتی متر وجود دارد. دو کتیبه به خط کوفی در برج دیده می شود یکی بالای در هلالی و دیگری در زیر گنبد. نوع نوشته کوفی کتیبه ها ساده و آجری است و حروف آن بدون آرایش، برجسته و خوانا می باشد. در ترجمه فارسی این کتیبه آمده است:

« به نام خداوند بخشنده مهربان

این است کاخ باشکوه امیر شمس معالی ، امیر پسر امیر قابوس فرزند وشمگیر، فرمان داد به ساخت آن در زندگی خویش.

سال سیصد و نود و هفت قمری و سال سیصد و هفتاد و پنج (یزدگردی)

برج گنبد قابوس در سی و ششمین اجلاس یونسکو در ۱۹ شهریور ۱۳۹۱، به عنوان برج تمام آجری جهان در فهرست آثار این نهاد به ثبت رسید.

برج آتش نشانی تبریز

برج آتش نشانی یا برج یانقین تبریز اولین برج آتش نشانی ایران است که با ایجاد اداره اطفائی در تبریز ساخته شد. این برج در نبش خیابان خاقانی و بهادری و داخل حیاط ایستگاه اصلی آتش نشانی تبریز در استان آذربایجان شرقی ساخته شده است.

برج آتش نشانی در دوره قاجاریه با نمای آجری با ارتفاع ۲۳ متر ساخته شد. این برج دارای پلانی دایره ایی شکل در داخل، یک رشته راه پله حلزونی شکل به قسمت فوقانی و هشت نورگیر هلالی در جهات مختلف می باشد. بخش پایینی برج نیز از چهار طاق تشکیل شده که به عنوان پایه برج محسوب می شود. کارکرد اصلی برج دیده بانی بوده و شب ها در اتاقک بالا نگهبانی کشیک می داد تا در صورت مشاهده آتش با به صدا در آوردن زنگ موجود در برج ماموران آتش نشانی را مطلع سازد. هنگام ساخت برج سعی شده بود ارتفاع آن بلندتر از ساختمان ها و بناهای آن زمان باشد تا بتوان بر تمامی نقاط شهر اشراف کامل داشت. به طوری که نگهبان به محض مشاهده آتش یا دود محل وقوع را شناسایی و بلافاصله زنگی را که از بالای سقف آویزان بود را به صدا در می آورد و با اعلام محل آتش سوزی ماموران آتش نشانی تبریز نیز خود را به سرعت به محل حادثه می

رساندند. در آن زمان آتش نشانی تبریز مجهزترین آتش نشانی ایران بود و دارای دستگاه های اطفای حریق و پمپاژ آب با پمپ آب دستی از جنس مس بودند
همچنین در اتاقک بالای برج آتش نشانی همیشه چراغی روشن بود تا به هنگام تاریکی شب، مردم به کمک آن بتوانند راه خود را پیدا کنند و در صورت نیاز به مرکز آتش نشانی برسند
برج آتش نشانی تبریز با شماره ۲۰۱۱ در سازمان میراث فرهنگی و صنایع گردشگری کشور به ثبت رسیده است

برج علاالدین ورامین

برج علاالدین ورامین از برج های آجری دوره ایلخانان مغول می باشد که در شمال مسجد جامع ورامین در استان تهران واقع شده است. این برج دارای ۱۷ متر ارتفاع با بدنه ای مدور و گنبدی مخروطی شکل می باشد. سبک معماری آن ترکیبی از معماری زمان مغول یعنی دوره آق قویونلو و قره قویونلو ها و سلجوقیان است. برج علاالدین، شبیه گورهای سلطنتی است و هیچ شباهتی به بناهای مذهبی ندارد. کارشناسان معتقد بناهایی همانند برج علاالدین صرفا به منظور جلوگیری از خرابی جسدها ساخته می شده است و معمولا جنازه ها را در سرداب ها نگهداری می کردند و کمتر برای دفن آن ها اقدام می نمودند. براساس نوشته کتیبه موجود در برج، علاالدوله، که از شخصیت های با نفوذ و حاکم شهر ری بود پس از وفات در چهارم صفر ۶۷۵ قمری و در زمان سلطنت ایلخان مغول در این مکان دفن می شود. مورخان معتقدند نسبت سید علاالدین و خانواده وی به ائمه شیعه می رسد، حتی برخی از مورخان نسبت علاالدین را به امام سجاد (ع) نیز ذکر کرده اند. همچنین برخی از افراد خانواده علاالدوله در ورامین و مناطق دیگر ایران حکمرانی می کردند
این برج و تاریخ اتمام آرامگاه سال ۶۸۸ مقارن اواخر سلطنت ارغون خان بود .

برج علاالدین از برج های منحصر به فرد دوران قرن هفتم است که دارای تزیینات خارجی از نوع کاشی های فیروزه ای و شمشه های آجری می باشد که از ترکیب رنگ های فیروزه ای، لاجوردی و آجری رنگ پوشیده شده است. بنای برج از دو قسمت استوانه ای مدور چند ضلعی و گنبد مخروطی شکل تشکیل شده است. گنبد مخروطی شکل برج بر بالای شبستان مدور ساخته شده و دارای ویژگی های گنبد های دوره سلجوقی و ایلخانی است. گنبد این برج دو پوششی است. گنبد داخلی نیمه بیضی و بدون واسطه بر روی بدنه قرار گرفته و پوشش خارجی آجری است و به واسطه سه کنج های بدنه بر روی پرده ها و دندانه های بدنه سوار شده است
در ضلع غربی برج و در ارتفاع شش متری، راه پله ای وجود دارد که از طریق آن می توان به قسمت میانی برج راه یافت. در زیر اتاق برج سردابه ای با ارتفاع ۱۹۲ سانتی متر وجود دارد که از نظر نقشه دارای طرح چالی پا است و داخل دایره سطح قرار گرفته است. پایه بنا بر روی پایه مدور آجری بنا شده که در متشکل از ۹ ردیف . آجر می باشد

برج مقبره علاالدین در تاریخ ۱۵ دی ماه ۱۳۱۰ با شماره ثبت ۱۷۷ به عنوان اثر ملی ایران به ثبت رسیده است

برج های دوقلوی خرقان

برج های دوقلوی خرقان از جمله برج های تاریخی دوران حکومت سلجوقیان در استان قزوین است که در یک کیلومتر روستای حصار ارمنی- از توابع خرقان غربی و در ۳۲ کیلومتری جاده قزوین- همدان واقع شده است. این دو برج ها که در دوره های تاریخی متفاوتی ساخته شده در محوطه ای وسیع با فاصله کمی از یکدیگر قرار گرفته اند.

برج های دو قلوی خرقان، آرامگاه دو تن از بزرگان دوره سلجوقی به نام های «ابوسعید بیجار پسر سعد» و «ابو منصور ایلتای پسر تکین» است. این دو برج آجری با فاصله ۲۹ متری از یکدیگر قرار گرفته اند. از نظر معماری، طرح و نقشه ها، شبیه به هم می باشند ولی از نظر زمانی برج شرقی با ارتفاع تقریبی ۱۵ متر و قطر ۱۱ متر قدیمی تر از برج غربی است. طرح هر دو برج هشت ضلعی با ستون های مدور همانند پایه ای بر روی سنگ بنا شده اند. در هریک از ضلع های هشت گانه برج ها، دو ستونچه مدور تزیین شده وجود دارد که به ستون های بزرگ هشت گوشه چسبیده است و از پایین تا نیمی از ارتفاع اضلاع هشت گانه ادامه یافته و در بالا گنبدی بر روی آن قرار گرفته است. بر روی طاقهای اضلاع هشت گانه، قاب سازی های تزیین شده ای وجود دارد که طرح و نقششان شبیه به هم نمی باشد و هر کدام دارای طرح خاصی هستند. سردر ورودی برجهای از تزیینات بیشتری برخوردار اند و مهم ترین این تزیینات وجود دو خط کتیبه می باشد که نشاندهنده سال تاسیس بناها می باشد.

داخل بقعه ها نیز هشت ضلعی است که وسط هر ضلع آن طاق نمایی با قوس تیزی بر پا شده و دور تا دور کف بقعه بقایای سکویی به ارتفاع سی سانتی متر دیده می شود. روی دیوار و قسمت کار بندی و زیر گنبد داخلی اثرهای ارزنده ایی از دیواره نگاره های دوره سلجوقی نظیر: طاووس، ستاره های شش پر و هشت پر، گل و بوته، پرند و درخت انگور به شیوه استلیزه وجود داد.

بر اساس نوشته کتیبه سردر بقعه شرقی، این بقعه در سال ۴۶۰ ه.ق ساخته است و می توان گفت که اولین بنا با گنبد دو پوش غیر مخروطی در معماری اسلامی به شمار می رود.

ساخت بقعه غربی نیز بر اساس کتیبه موجود بر سر در بقعه، در سال ۴۸۶ به پایان رسیده است. تنها تفاوت این برج ها در پله های مارپیچی آن ها است. در مقبره شرقی، دو پلکان مارپیچی با ۲۲ پله در ستون های مدور واقع در گوشه ها تعبیه شده در حالی برج غربی دارای یک پلکان مارپیچی است و حدود ۵۵ سانتی متر از ارتفاع بیشتر برخوردار می باشد که همین باعث کشیده تر شدن پلکان ها می شود.

برج علی آباد کاشمر

برج علی آباد از برج های سده هشتم هجری قمری است که در ۱۲ کیلومتری شمال شرقی شهرستان بردسکن در روستای کاشمر در استان خراسان رضوی واقع شده است. ارتفاع این برج ۱۸ متر می باشد و محیط خارجی آن ۴۲ متر و محیط داخلی ۲۱ متر است.

برج علی آباد به سبک معماری دوره سلجوقیان و شبیه معماری برج رادکان بر روی بقایای قلعه قدیمی کوشک ساخته شده است. قدمت قلعه کوشک به دوره کیانیان و اشکانیان می رسد. به اعتقاد کارشناسان، این برج یک مقبره بوده ولی در خصوص این که این برج، مقبره چه کسی بوده و یا این که به عنوان یادبود زرتشت یا طغرل سلجوقی ساخته شده است یا نه؛ اختلاف نظرهایی وجود دارد.

نمای ظاهری برج علی آباد در پایین هشت ضلعی است و در قسمت بالا نیز دارای گنبد مخروطی شکل می باشد. گنبد مخروطی به صورت دو پوسته می باشد. یعنی علاوه بر سقف مخروطی خارجی، سقف گنبدی مخروطی شکل در داخل وجود دارد که به وسیله بخش میانی به هم متصل می شوند. در مرکز این پوشش ها دو روزنه به منظور روشنایی و تهویه هوا تعبیه شده است. برج علی آباد دوجداره می باشد و بدنه آن نیز از ۴۸ نیم ستون آجری با طرح های لوزی به صورت گره های آجری ساخته شده است. بین این نیم ستون ها، تزیینات کاشی کاری به رنگ های فیروزه ای و لاجوردی کار شده است. بنای برج در داخل به صورت سه طبقه می باشد که با استفاده از پلکان های مارپیچی می توان به طبقات بالا دسترسی پیدا کرد.

بر اساس مطالعات انجام شده، محققین بر این باورند که پیشینیان، زمان تحویل سال شمسی را از روی طاقچه ها و روزنه های موجود در این برج تعیین می کردند. این بنا در ۱۵ دی ۱۳۱۰ با شماره ثبت ۱۲۷ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

برج کاشانه بسطام

برج کاشانه بسطام، از بناهای قرن هشتم هجری است که در جنوب شهر بسطام، در شمال شهرستان شاهرود استان سمنان واقع شده است. ارتفاع این برج از بیرون حدود ۲۰ متر و ارتفاع آن از دورن بنا ۲۴ متر می باشد. بر اساس نوشته کتیبه موجود در سر در ورودی برج، تاریخ ساخت بنا سال ۷۰۰ هجری قمری می باشد.

نمای ظاهری بنا متشکل از چند ضلعی منظم می باشد که به ۳۰ ضلع تقسیم شده است. هر چند این برج کارکرد دیدبانی داشته ولی اسلوب ساختمان و آثار دیگر این ساختمان بیشتر به رصدخانه شبیه می باشد. در بالای برج و در ضلع غربی آن با خط ثلث زیبایی کلمه «بسم الله الرحمن الرحیم» حک شده است. همچنین در بالای برج نوشته ای به خط کوفی دیده می شود که در آن نام الجایتو ثبت شده است و نشان دهنده تعلق این برج به دوره ایلخانان است.

در خصوص تاریخ ساخت برج کاشانه عقاید بسیاری وجود دارد. به عقیده اهالی بسطام این برج از جمله آتشکده های زرتشتیان قبل از اسلام به شمار می رود، ولی برخی دیگر از جمله آندره گدار، معمار و باستان شناس فرانسوی، معتقدند این بنا از آثار غازان خان مغول بوده و نام اصلی آن نیز غازانه بوده که به مرور زمان و بدون توجه به اصل آن، به کاشانه تغییر نام داده است.

برج کاشانه در سال ۱۳۱۰ با شماره ثبت ۶۹ در فهرست آثار تاریخی ملی ایران به ثبت رسید.

برج قربان همدان

برج قربان، از آثار برجسته قرن هفتم و هشتم هجری است که در محله زندی های شهر همدان به صورت ساده و بی پیرایه ساخته شده است. این بنا محل دفن شیخ الاسلام حسن بن عطار حافظ ابوالعلا و تعدادی از امرای سلجوقی می باشد. در خصوص وجه تسمیه نام این برج آمده است که: در زمان شورش افغان ها در دوره صفویه، فردی به نام قربان این محل را سنگرگاه خود کرد و ضمن مقابله با شورشگران به دفاع از اهالی محل دفاع پرداخت. از این رو هم مسجد محل و هم بقعه به نام وی معروف شد

نمای ظاهری برج قربان متشکل از ۱۲ ضلع آجری با گنبد هرمی شکل ۱۲ ترک آجری می باشد. نمای خارجی بنا دارای طاق نماهایی با عمق ۱۵ سانتی متر و پهنای ۱۲۳ سانتی متر در هر ضلع است که هر کدام به وسیله یک گوشواره از سطح خارجی درزهای ۱۲ گوشه به عقب کشیده شده اند. همچنین در نمای داخلی برج طاق نماهایی به عمق ۲۰ سانتی متر و عرض ۹۰ سانتی وجود دارد. برج قربان فاقد هر گونه کتیبه، گچ بری و تزیینات می باشد. در وسط برج، بر روی طاق سردابه، سنگ قبر ساده و معمولی قرار دارد که متنی با این مضمون: «یا غفار الذنوب هذا قبر المرحوم المغفور الواصل الی رحمہ الہ تعالی محمد فی شهر ذیحجه الحرام عند لہ سنہ ۱۰۹۰» به صورت برجسته و در ۶ سطر کنده کاری شده است

برج قربان به علت تخریب و فرو ریختن در سال ۱۳۳۰ توسط محمدتقی مستوفی، رییس وقت سازمان باستان شناسی مرمت شده است. سپس در تاریخ ۲۸ تیرماه ۱۳۵۴ در فهرست آثار تاریخی و ملی ایران به ثبت رسید

برج مهماندوست

برج مهماندوست از برج های قرن پنجم قمری است که در روستای مهماندوست در نزدیکی شهرستان دامغان در استان سمنان واقع شده است. براساس نوشته کتیبه موجود در برج، تاریخ ساخت بنا سال ۴۹۰ هجری قمری می باشد

برج مهماندوست، استوانه و تمام آجری است. بنا بر روی پایه دایره ای شکل ساخته شده است. دور دایره این برج از بیرون ۳۴ ذرع و قطر آن از داخل ۲۰.۷ متر می باشد. این برج دارای ۱۲ ترک است که یکی از ترک ها ورودی است. بر روی بنا دو کتیبه وجود دارد. کتیبه اول به خط کوفی است و کتیبه دوم که به خط بنایی می باشد بر بالای کتیبه اول حکاکی شده است. بالای کتیبه ها گنبد مخروطی شروع می شود، اما در حال حاضر این گنبد خراب شده و برج فاقد سقف است و روباز می باشد. در وسط برج یک قبر آجری و دو قبر سنگ چین شده دیده می شود. اما هویت افراد دفن شده مشخص نیست

یکی از منحصر به فردترین ویژگی برج مهماندوست این است که تبدیل ۱۲ ضلعی برج به صورت استوانه ایی در قسمت هایی بالایی است. از مهم ترین تزیینات آن می توان به کتیبه ها و مقرنس کارهای زیبا موجود در برج اشاره کرد. کتیبه ها با خط کوفی دورتادور برج را فراگرفته اند

برج آرامگاه بابا حسین یا دد حسین در ۵۵ کیلومتری غرب ملایر، ۱۲ کیلومتری شرق مرکز دهستان سفید کوه در دامنه باغ های روستای سیاه کمر استان همدان واقع شده است. عده ای معتقدند این برج، آرامگاه یکی از پیامبران بنی اسرائیل، حضرت یوشع بن نوح می باشد. به همین دلیل در گذشته مورد احترام و توجه یهودیان بود.

برج مقبره باباحسین دارای پلان و طرح ۱۲ ضلعی منظم از نوع برج مقبره های گنبد مخروطی می باشد. داخل برج ۸ ضلعی است که در داخل هر یک از این اضلاع طاق نماهای نسبتا عمیق با قوس های جناغی وجود دارد. این طاق نماها نیز، هر کدام داخل قاب مستطیلی شکل که با آجرکاری برجسته ایجاد شده است، قرار گرفته اند. ۸ ضلعی بودن داخل بنا علاوه بر تزیین، به منظور کم کردن اضلاع دوازده گانه بیرونی طراحی شده است. برج مقبره بابا حسین در ۱۳۷۹ به شماره ۲۷۱۱ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

برج شمس تبریزی

برج شمس تبریزی، از برج های دوره صفویه است که در محله امام زاده سید بهلول در شمال غربی شهر خوی در آذربایجان غربی واقع شده است. این برج به دستور شاه اسماعیل صفوی بر روی مزار منسوب به شمس تبریزی ساخته شده است.

ارتفاع برج شمس تبریزی، حدود ۱۷ متر است. قطر آن ۳ متر و ۴۰ سانتی متر و مساحتش ۱۱ متر می باشد. آرامگاه شمس نیز در فاصله ۱۰ متری برج قرار دارد. براساس تصاویر مینیاتوری و مدارک باقی مانده از مقبره شمس، این بنا در گذشته از سه مناره دور قبر شمس تشکیل شده بود که به دلایل طبیعی و جوی دو مناره از بین رفته و در حال حاضر یک مناره باقی مانده است. البته در چند سال اخیر نیز این برج برجای مانده، به طور محسوس منحرف می شد، اما سازمان میراث فرهنگی استان در سال ۱۳۸۶ با همکاری کارشناسان ایتالیایی، مقبره و برج شمس را مرمت کردند.

قسمت بیرونی برج شمس تبریزی، با شاخ هایی از قوچ وحشی که شاه اسماعیل صفوی طی اقامت ۴۰ روزه اش در کوه چله خانه خوی شکار کرده بود، تزیین شده است. استفاده از شاخ قوچ در مناره، بیشتر برای نشان دادن قدرت و مهارت شاه اسماعیل در شکار قوچ در یک روز بود.

محمدبن علی بن ملک تبریزی، ملقب به شمس الدین یا شمس تبریزی از صوفیان مسلمان سده هفتم هجری بود که در سال ۵۸۲ هجری قمری در خوی به دنیا آمد.

برج سه گنبد ارومیه از برج ها و آرامگاه های قرن ششم هجری است که در جنوب شرقی شهر ارومیه در استان آذربایجان غربی واقع شده است. این بنا از جمله آرامگاه های دوره سلجوقی است که بر سردر ورودی آن کتیبه ای با خط کوفی سال ساخت آن را نشان می دهد. براساس نوشته کتیبه، برج سه گنبد در سال ۵۸۰ هجری قمری به دستور شیشقاپ المظفری و با معماری منصور بن موسی ساخته شده است.

نمای بیرونی برج سه گنبد، استوانه ایی شکل است ولی داخل بنا چهارگوش می باشد. ارتفاع برج ۱۳ متر و قطر آن ۵ متر می باشد. این بنا دو طبقه است و در دو جهت شرق و غرب آن دریچه هایی وجود دارد. طبقه اول برج، سردابه نامیده می شود و به وسیله پوشش قوس دار از طبقه دوم جدا شده است. طبقه دوم، اتاق مقبره خوانده می شود. در ورودی هر کدام از آن ها جداگانه می باشد. در ورودی طبقه اول یک متر و ۷۰ سانتی متر می باشد و در ورودی طبقه دوم نیز دو و نیم متر است. سقف بنا گنبدی می باشد که بر مقرنس هایی قرار گرفته و در حدود ۹ متر ارتفاع دارد.

داخل برج سه گنبد، سه کتیبه به خط کوفی وجود دارد که بر روی سنگ سنگ نقره حکاکی شده و در آخر یکی از این کتیبه ها تاریخ ۵۸۰ هجری تاریخ بنای مقبره خوانده می شود. مصالح به کار رفته در این مقبره سنگ و آجر است و تزیینات سر در ورودی نیز با نقش های هندسی و با استفاده از قطعات سنگ و گچ شکل گرفته است.

در خصوص وجه تسمیه برج سه گنبد؛ عده ایی از مورخان معتقدند این بنا به دلیل داشتن سه گنبد در سه طبقه به این نام نامیده شده است و گروهی نیز بر این باورند که دو بنای دیگر در مجاورت روستایی به چهریق از دهستان های شهرستان سلمان وجود داشته که باعث نامگذاری این مجموعه به سه گنبد شده است. این بنا با شماره ۲۴۲ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

برج رادکان استان گلستان

برج رادکان با ارتفاع ۲۵ متر ارتفاع در ۴ کیلومتری جنوب شرقی روستای رادکان، ۴۲ کیلومتری جنوب کردکوی، ۵۴ کیلومتری جنوب غربی گرگان و در غرب گلستان واقع شده است. این برج علاوه بر این که مشرف به منطقه کوهستانی و جنگلی در نزدیکی روستای رادکان ساخته شده، در امتداد گنبدهای لاجیم ورسک در کنار شاهراه منتهی به شاه کوه، گردنه شمشیربر، چشمه علی، جهان نما، بخش یانه سر و بر بالای تپه طبیعی صخره ایی به منظور راهنمایی رهگذران و مسافران احداث شده است.

برج رادکان با ارتفاع حدود ۲۵ متر، قطر داخلی ۶ متر و ضخامت ۷ متر و ۱۷۴ سانتی متر، از آثار برجای مانده قرن پنجم هجری قمری است که بر اساس کتیبه موجود در زیر گنبد بنا، ساخت آن در سال ۴۰۷ هجری قمری، زمان فرمانروایی اسپهبد ابوجعفر آغاز و در سال ۴۱۱ هجری قمری، توسط معماری به نام، احمد بن عمر به پایان رسید. همچنین، این برج آرامگاه، شخصی به نام ابوجعفر محمد بن وندرین باوندی، یکی از اسپهبدان آل باوند طبرستان می باشد.

برج رادکان از دو بخش بدنه بنا و گنبد تشکیل شده است. بدنه بنا حدود ۲۵ متر ارتفاع دارد و بسیار ساده و

دارای آجرچینی معمولی با تزیینات آجرکاری و گچبری می باشد. سوراخ هایی با فاصله های مشخص در بدنه وجود دارد که جای داربست هستند که در زمان ساخت بنا تعبیه شده اند. داخل بنا نیز، مدور بوده و دارای نمایی ساده با اندود گچ و آهک می باشد. در ساخت تمام بدنه برج از آجر و ملات گچ و آهک استفاده شده است. گنبد برج، مخروطی شکل و دو پوشه است. ورودی بنا که به صورت هلالی می باشد در قسمت جنوبی برج قرار گرفته است. در پایین گنبد کتیبه های زیبایی به خط کوفی و پهلوی با آجر و گچ حکاکی شده که نام بانی برج و شروع و پایان کار بر روی آن نوشته شده است. بر بالای ورودی برج، کتیبه ای به خط کوفی وجود داشت که متاسفانه در دوران قاجار به سرقت برده شد.

برج تاریخی رادکان در حال حاضر با شماره ثبت ۱۴۵ در فهرست آثار ملی ایران قرار دارد.

برج رادکان خراسان رضوی

برج رادکان خراسان رضوی در ۷۴ کیلومتری شمال مشهد و ۲۶ کیلومتری شمال چناران در دشتی میان توس و رادکان واقع شده است. این برج اولین و تنها برج تعیین کننده چهار فصل، سال کبیسه و نوروز در جهان است که از آثار برجسته دانشمند و ستاره شناس ایرانی، خواجه نصیرالدین توسی به شمار می رود. براساس مطالعات انجام شده این برج به دستور خواجه نصیرالدین توسی در راستای نصف النهار ساخته شده و ۱۲ درجه موجود بر روی بدنه آن حاکی از رصد برج ماه و ستارگان بوده است.

نمای ظاهری برج رادکان بسیار ساده و دارای آجرچینی معمولی با تزیینات آجرکاری و گچ بری است. ارتفاع بنا ۳۵ متر، قطر داخلی ۱۴ متر و قطر خارجی ۲۰ متر می باشد. این برج با ۱۲ دیوار خشتی بیرونی پایه گذاری شده که برج را به ۱۲ بخش ۳۰ درجه ای تقسیم کرده است. هر دیواره، ۳۰ درجه از زاویه افق را دربر می گیرد. دو دیوار در مقابل هم ساخته شده اند و بر دیواره ۳۶۵ ترک نی ستونی وجود دارد که برج را به ۳۶ ترک ۱۰ درجه تقسیم کرده است. درهای برج نیز در راستای طلوع یلدایی یعنی آغاز زمستان و غروب تابستانی طراحی و ساخته شده است. براساس شواهد موجود، پنجره ها و درها به دو طرف و به شکل مستطیل کوچک تعبیه شده است و علت آن تابش و نوررسانی آفتاب از دو جهت ایجاد شده است.

برج رادکان خراسان رضوی به اعتقاد محققان از شاهکارهای معماری و علمی ایران است که در قرن هفتم هجری قمری ساخته شده است. این برج در تاریخ ۱۵ دی ۱۳۱۰ هجری شمسی با شماره ۱۴۶ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید.

برج اخنگان

برج اخنگان، از برج های قرن نهم هجری و دوره تیموری است که در ۲۲ کیلومتری شمال مشهد، مجاور روستای اخنگان و در کنار جاده توس به پاژ ساخته شده است.

برج اخنگان، برج مقبره ایی با ارتفاع ۱۷ متر است که از دو قسمت بدنه و گنبد تشکیل شده است. بدنه مدور

برج با ارتفاع هفت متر و ۱۳ سانتی متر بر روی سکویی کوتاه و مدور با نمایی هشت ضلعی احداث گردیده است. نمای ظاهری برج علاوه بر مدور بودن، به صورت هشت نیم ستون الحاقی تزیین شده است، اما نمای درونی آن هشت گوش می باشد. گنبد برج، مخروطی شکل و مزین به کاشی های لاجوردی و فیروزه ایی در نوارهای افقی می باشد. گنبد این برج که به صورت کلاهک عرقچینی است با ارتفاع دو متر و چهار سانتی متر روی بدنه قرار دارد.

بنای برج اخنگان از آجر ساخته شده و مزین به قطعات کاشی به شکل های مستطیلی، چند ضلعی و ستاره چلیپا با نقوش برجسته و آمیخته به رنگ های لاجوردی و فیروزه ایی است. در خصوص تاریخچه و هویت فرد مدفون در برج اخنگان اختلاف نظرهایی وجود دارد. عده ایی از کارشناسان، این برج مقبره ایی را متعلق به دختر هندی می دانند که در راه زیارت وفات یافته و در این بنا دفن شده است و برخی نیز بر این باورند برج اخنگان از جمله گورهای سردابه شکل دسته جمعی است که در مجاورت مکان های متبرک و گورستان های عمومی ساخته می شده و گور مسافران متشخص تا زمان انتقال بوده است. با این حال سازمان میراث فرهنگی آن را مقبره گوهرتاج آغا، خواهر گوهرشاد تیموری می داند. برج اخنگان در تاریخ ۲۰ خرداد ۱۳۲۱ با شماره ۳۴۱ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.